

قلمروی عمومی در حقوق مؤلف

مؤلفان:

دکتر پژمان محمدی

دانشیار دانشگاه شهید چمران اهواز

موضیه شرقی

دانش آمرخته‌ی حقوق خصوصی

مجمع علمی و فرهنگی مجد

عنوان و نام پدیدآور : قلمرو عمومی در حقوق مؤلف

مشخصات نشر : تهران: مجد، ۱۳۹۴

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۳۱۸-۹

وضعیت فهرست نویسی : فبیای مختصر

یادداشت : فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی

است

شماره کتابشناسی ملی : ۳۷۸۷۶۶۵

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.

موارد تحلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

قلمروی عمومی در حقوق مؤلف

مؤلفان: دکتر پژمان محمدی، مرضیه شرقی

انتشارات مجد

چاپ اول : ۱۳۹۴ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصراً «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، خیابان ۱۲ فروردین، تقاطع خیابان وحید نظری، پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۹۶۳۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۳۱۸-۹

ISBN: 978-600-193-318-9

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم، تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (میری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷، تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

شعبه یزد: خیابان فرخی یزدی، مجتمع تجاری شقایق، طبقه هم کف - تلفن: ۳۶۲۶۸۶۷۰ - ۰۳۵

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

مبایست اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۳۰۰۰۸۷۷۶۷۷

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید میرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می شود.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۱
بخش اول: درآمدی بر قلمروی عمومی.....	۲۱
فصل اول: مفهوم قلمروی عمومی در سایه‌ی ریشه‌یابی تاریخی.....	۲۳
مبحث اول: ریشه‌های تاریخی؛ از حقوق مولف تا قلمروی عمومی.....	۲۳
گفتار اول: حقوق انگلستان.....	۲۴
گفتار دوم: حقوق فرانسه.....	۲۶
گفتار سوم: حقوق ایران.....	۲۸
مبحث دوم: تبیین مفهوم قلمروی عمومی.....	۳۰
گفتار اول: حمایت از حقوق مولف.....	۳۱
۱- آثار قابل حمایت.....	۳۰
۱-۱- حمایت از شکل اثر.....	۳۱
۱-۲- حمایت از اثر اصیل.....	۳۲
۱-۳- تأثیر یا عدم تأثیر عایت اثر.....	۳۳
۱-۴- تشریفاتی بودن یا نبودن حمایت از اثر.....	۳۴
۲- حقوق مولف.....	۳۵
۱- ۲- حقوق معنوی.....	۳۵
۲- ۲- حقوق مالی.....	۳۷
گفتار دوم: مفهوم و عناصر قلمروی عمومی.....	۳۹
۱- مفهوم قلمروی عمومی.....	۳۹
۱- ۱- مفهوم قلمروی عمومی در نظام حقوقی کامن‌لا.....	۴۰
۱- ۲- مفهوم قلمروی عمومی در نظام حقوقی نوشته.....	۴۵
۲- عناصر قلمروی عمومی.....	۴۸
۱- ۲- عنصر عینی.....	۴۹
۱- ۱- ۲- مدت حمایت در حقوق داخلی.....	۴۹
۱- ۱- ۲- آثار ساده.....	۵۰

- ۵۱..... ۲-۱-۱-۲- آثار مشترک
- ۵۴..... ۳-۱-۱-۲- آثار بی نام یا بانام مستعار
- ۵۴..... ۴-۱-۱-۲- آثار منتشر شده پس از مرگ پدید آورنده
- ۵۲-۱-۲- دستورالعمل اتحادیه‌ی اروپا در زمینه‌ی
همه‌پسند سازی مدت حمایت از حقوق مؤلف و برخی
حقوق مجاور..... ۵۵
- ۵۶..... ۱-۲-۱-۲- همه‌پسند سازی مدت حمایت
۲-۱-۲-۲- همه‌پسند سازی شیوه‌ی محاسبه‌ی مدت
حمایت..... ۵۸
- ۵۹..... ۲-۲- عنصر شخصی
- ۶۱..... ۱-۲-۲- قاعده‌ی اعراض و قلمروی عمومی ارادی
- ۶۱..... ۱-۲-۲- مفهوم و ارکان اعراض در حقوق کشورها
- ۶۴..... ۲-۲-۱-۲- قاعده‌ی اعراض در فقه و حقوق ایران
- ۶۸..... ۲-۲-۲- اصل آزادی اراده در توجیه قلمروی عمومی ارادی
- ۷۵..... فصل دوم: اوصاف و کارکردهای قلمروی عمومی
- ۷۵..... مبحث اول: ویژگی‌های قلمروی عمومی
- ۷۵..... گفتار اول: رایگان و در دسترس بودن آثار قلمروی عمومی
- ۷۵..... ۱- رایگان بودن استفاده از آثار قلمروی عمومی
- ۷۸..... ۲- در دسترس بودن آثار قلمروی عمومی
- ۷۸..... گفتار دوم: ارادی و دائمی بودن قلمروی عمومی
- ۷۹..... ۱- رجوع مؤلف از اعراض
- ۲- قابلیت بازگرداندن اثر به قلمروی حقوق مؤلف توسط
اشخاص غیر مؤلف..... ۸۱
- ۱- ۲- بازگشت اثر به قلمروی حقوق مؤلف در نتیجه‌ی
اعتراض طلبکاران..... ۸۱
- ۸۴..... ۲- ۲- بازگشت قلمروی عمومی ارادی توسط وراثت مؤلف
- ۸۶..... مبحث دوم: نقش کاربردی قلمروی عمومی
- ۸۶..... گفتار اول: کارکردهای غیر اقتصادی قلمروی عمومی

۸۷.....	۱- تشویق و تقویت خلق اثر
۸۸.....	۲- ترویج استقلال و آزادی هنری
۸۹.....	گفتار دوم: کارکردهای اقتصادی قلمروی عمومی
۸۹.....	۱- دسترسی به آثار قلمروی عمومی با هزینه کمتر به دلیل رقابت آزاد
۹۰.....	۲- قلمروی عمومی موجب صرفه جویی می شود
۹۳.....	بخش دوم: مرزهای قلمروی عمومی
۹۵.....	فصل اول: مقایسه‌ی قلمروی عمومی حقوق مولف و حقوق اداری
۹۷.....	مبحث اول: نگاهی بر انگاره‌ی انطباق قلمروی عمومی حقوق مولف بر مالکیت عمومی
۹۸.....	گفتار اول: مفهوم انفال یا ثروت‌های عمومی
۱۰۱.....	گفتار دوم: وجود یا عدم وجود ویژگی‌های انفال در آثار قلمروی عمومی
۱۰۱.....	۱- آثار قلمروی عمومی در سایه‌ی اوصاف اموال مباح
۱۰۲.....	۲- نگاهی تطبیقی میان اموال مجهول‌المالک و آثار قلمروی عمومی
۱۰۲.....	۳- آثار قلمروی عمومی در مقایسه با مشترکات عمومی
۱۰۳.....	مبحث دوم: گذاری بر نظریه‌ی عدم انطباق قلمروی عمومی حقوق مولف و حقوق اداری
۱۰۴.....	گفتار اول: مفهوم مال
۱۰۴.....	۱- مال در مفهوم اقتصادی
۱۰۵.....	۲- مال در مفهوم حقوقی
۱۰۵.....	۱- ۲- مال در فقه و حقوق ایران
۱۰۸.....	۲- ۲- ملک در حقوق ایران
۱۰۸.....	گفتار دوم: تحلیل ماهیت آفریده‌های فکری پس از انقضای مدت حمایت
۱۱۱.....	مبحث سوم: ماهیت حقیقی آثار قلمروی عمومی حقوق مولف

- فصل دوم: تفکیک قلمروی عمومی از نهادهای مشابه حقوق مؤلف ۱۲۱
- مبحث اول: قلمروی عمومی در مقایسه با محدودیت‌ها و استثنائات ۱۲۱
- گفتار اول: بایسته‌های مفهومی و مصداقی محدودیت‌ها و استثنائات ۱۲۱
- ۱- تداخل محدودیت‌ها با قلمروی عمومی ۱۲۲
- ۱-۱- مفهوم محدودیت‌ها ۱۲۳
- ۲-۱- بررسی وضعیت برخی مفاهیم مورد تردید ۱۲۴
- ۱-۲-۱- فولکلور ۱۲۴
- ۱-۲-۲- آثاری که به دلیل هدفشان مورد حمایت قرار نمی‌گیرند ۱۲۹
- ۲- استثنائات در آینده‌ی مفهوم و مصداق ۱۳۳
- ۲-۱- مفهوم استثنائات ۱۳۴
- ۲-۲- مصداق استثنائات وارد بر حقوق مؤلف ۱۳۴
- ۲-۱-۲- نقل قول ۱۳۴
- ۲-۲-۲- تکثیر و بهره‌برداری با اهداف آموزشی ۱۳۶
- ۲-۲-۳- بهره‌برداری شخصی و خصوصی ۱۳۷
- گفتار دوم: تبیین وجوه افتراق و اشتراک ۱۳۸
- ۱- تبیین وجوه افتراق و اشتراک از جهت مفاهیم ساختاری ۱۳۸
- ۱-۱- وجوه افتراق و اشتراک از جهت اهداف و مبانی ۱۳۸
- ۲-۱- وجوه افتراق و اشتراک از جهت ویژگی‌ها ۱۴۰
- ۳-۱- وجوه افتراق و اشتراک از جهت قواعد حاکم ۱۴۲
- ۲- تبیین وجوه افتراق و اشتراک از جهت تدابیر اتخاذی ۱۴۲
- مبحث دوم: قلمروی عمومی در مقایسه با مجوزهای اجباری بهره‌برداری ۱۵۲
- گفتار اول: مفهوم مجوزهای اجباری بهره‌برداری ۱۵۲
- گفتار دوم: مبانی مجوزهای اجباری بهره‌برداری ۱۵۸
- ۱- تأمین منفعت عمومی ۱۵۹
- ۲- منع سوءاستفاده از اعمال حق ۱۶۱
- گفتار سوم: شرایط و مصادیق مجوزهای اجباری بهره‌برداری ۱۶۲

بخش سوم: سبوری در نحوه‌ی به‌کارگیری آثار قلمروی عمومی تا

سرانجام این قلمرو	۱۶۷
فصل اول: بایدها و نبایدهای استفاده از آثار قلمروی عمومی	۱۶۹
مبحث اول: شیوه و محدودیت‌های به‌کارگیری آثار قلمروی عمومی	۱۷۰
گفتار اول: بقای نسبی حقوق معنوی	۱۷۰
۱- تأثیر حقوق معنوی بر قلمروی عمومی	۱۷۰
۱-۱- حق افشاء	۱۷۱
۲- ۱- حق رعایت حرمت اثر	۱۷۸
۲- اجرای حقوق معنوی آثار قلمروی عمومی	۱۸۲
گفتار دوم: بازسازی غیرمستقیم مالکیت	۱۸۵
۱- تأثیر خلق آثار اشتقاقی بر استفاده از آثار قلمروی عمومی	۱۸۵
۲- مرمت آثار قلمروی عمومی	۱۸۸
مبحث دوم: ادعاهای نادرست در خصوص استفاده از آثار قلمروی عمومی	۱۹۰
گفتار اول: منع نسخه‌برداری از آثار قلمروی عمومی	۱۹۱
گفتار دوم: استفاده از قراردادهای محدود کننده	۱۹۲
۱- وضعیت حقوقی مجوزهای محدود کننده	۱۹۴
۲- اقدامات لازم در برخورد با مجوزهای محدود کننده	۱۹۷
فصل دوم: سرانجام قلمروی عمومی	۱۹۹
مبحث اول: آیا قلمروی عمومی در حال توقف است؟	۱۹۹
مبحث دوم: استفاده‌ی منصفانه به عنوان جایگزینی برای قلمروی عمومی	۲۰۴
نتیجه	۲۰۷
فهرست منابع	۲۱۳

مقدمه

نظام مالکیت فکری نتیجه‌ی چندین سال تجربه‌ی بشری می‌باشد که در طول زمان دستخوش تغییرات مهم و اساسی گردیده است. تشویق فعالیت‌های خلاقانه، حمایت از ابداعات و اختراعات فنی، افزایش سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، رقابت منصفانه، حمایت از مصرف‌کنندگان، گسترش انتقال تکنولوژی، موازنه میان تعهدات و حقوق، کاستن ثقل‌ها و سوء استفاده‌های تجاری و ارتقاء تأمین حقوق بشر از جمله نتایج و اهداف این نظام حقوقی به شمار می‌رود لیکن ساختار این نظام به گونه‌ای است که تضادی ذاتی در بطن خود دارد. تضادی که به موجب آن، منافع خالقان اثر و جامعه در تقابلی همیشگی قرار می‌گیرند. چراکه مولفان و هنرمندان به دلیل تلاش‌های فکری خود، صاحب نتایج و دستاوردهای این فکر می‌باشند و مالک انحصاری امتیازات حاصل از آن به شمار می‌آیند لیکن جامعه نیز در ازای حمایتی که از صاحبان اثر می‌نماید، توقع بهره‌برداری از این آثار را دارد و اساساً حمایت‌های خود را بر همین مبنا استوار می‌سازد. به بیان دیگر، گرچه تا زمانی نه چندان دور آرمان اغلب قوانین و معاهدات، حفظ منافع منحصر خالقان اثر و دفاع از آن‌ها بوده لیکن کم‌کم منافع جامعه برای یافتن جایگاه خود پا به عرصه‌ی رقابتی تنگاتنگ با حقوق انحصاری مولف گذاشتند که حاصل آن در نظریه‌های توجیه‌کننده‌ی حقوق انحصاری ظاهر گردیده است. در حقیقت بسیاری از حقوق‌دانان نگاهی فایده‌گرایانه بر اعطای حقوق انحصاری به مولف دارند و معتقدند که قانون‌گذاران در هنگام تبیین حقوق مالکانه باید به تأمین و افزایش رفاه اجتماعی پایبند باشند. این اشخاص بر لزوم برقراری تعادلی نسبی میان تشویق به خلق اثر و نتایج حاصل از آن تأکید می‌نمایند و بیان می‌دارند که گرچه عدم حمایت از خالقان اثر، آن‌ها را نسبت به ایجاد آثار جدید بی‌رغبت می‌نماید و از این‌رو به

۱- عابدی درجه. مرتضی، مالکیت معنوی، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده‌ی

حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۷، ص ۲.

توقفی ناخوشایند در مسیر توسعه‌ی علم و دانش می‌انجامد اما باید دانست که حمایتی بیش از این مقدار نیز اتلاف منابع جامعه را به همراه خواهد داشت زیرا در این صورت جامعه هرگز نخواهد توانست آنچه را که برای تولید علم، دانش و هنر سرمایه‌گذاری نموده برداشت نماید.

در کنار چنین دیدگاه عامی، برخی به طور خاص بر نظریه‌ی برنامه‌ریزی اجتماعی تکیه می‌زنند که می‌توان آن را تنها شاخه‌ای از این باور دانست. پیروان این نظریه ابتدا جامعه‌ای آرمانی را ترسیم می‌نمایند و سپس برای رسیدن به آن حمایت دولت را می‌طلبند. آن‌ها حقوق انحصاری را به دو دلیل در این مهم موثر می‌دانند: نخست کارکرد تولیدی این حقوق که در ساخت تمام زمینه‌های یک جامعه‌ی ایده‌آل نفوذ می‌کند و دوم جنبه ساختاری که به ترویج فعالیت‌های مستقل از کمک دولت می‌انجامد. طرفداران برنامه‌ریزی اجتماعی زمانی حقوق انحصاری را در تحقق این کارکردها کارآمد می‌دانند که اولاً، مدت این حقوق کوتاه باشد تا بدین سان قلمروی عمومی گسترده شود و در نتیجه خلق آثار جدید با سنگ بنای آثار از پیش موجود افزایش یابد. ثانیاً، در همان مدت انحصار نیز از شدت کنترل صاحبان حق انحصاری کاسته شود تا امکان بهره‌برداری از این آثار فراهم گردد.^۱ مضاف بر این، موقت بودن حمایت از حقوق مؤلف در اغلب نظام‌های حقوقی نیز بهترین گواه در تأیید صحت چنین کلامی خواهد بود. در این نظام‌ها بر خلاف مالکیت سنتی که دائمی بودن از خصیصه‌های اصلی آن می‌باشد، حقوق انحصاری ناشی از مالکیت آثار ادبی و هنری به زمان معین محدود می‌گردد. موافقان محدود بودن حمایت از حقوق مؤلف بر این باورند که هر اثر ادبی یا هنری برای استفاده‌ی عموم پدید آمده است و اثری که باقی می‌ماند کم‌کم به دارایی فکری و معنوی جامعه وارد می‌شود.^۲ لذا در حال حاضر و در چنین شرایطی که دیگر حقوق انحصاری

۱- خدنگزار، محسن، فلسفه‌ی مالکیت فکری، چاپ اول، نشر میزان، تهران، ۱۳۹۰، صص ۱۱۸ تا ۱۲۸.

۲- صفایی، حسین، اشخاص و اموال، ج ۱، چاپ پنجم، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۵، ص ۲۳۵.

یکه تاز میدان نبوده و محدودیت‌ها، استثنائات و قلمروی عمومی در راستای پافشاری طرفداران جامعه به رسمیت شناخته شده‌اند لازم است به ماهیت، قواعد و سازوکار آن‌ها توجه ویژه شود اما متأسفانه این نهادهای نوپا در اکثر موارد مهجور مانده و به راحتی از کنار آن‌ها عبور می‌شود. قلمروی عمومی حقوق مولف علی‌رغم آن که مفهومی حیاتی در نظام مالکیت فکری به شمار می‌آید لیکن نه تنها در اساس تنظیم قانون مالکیت فکری بسیاری از کشورها که در تفسیر قوانین نیز مورد توجه شایان نبوده است.^۱ این نهاد در قوانین و ادبیات پژوهشی ایران نیز - برخلاف استثنائات و محدودیت‌ها که مطالعه‌ای کمابیش پراکنده بر آن‌ها صورت پذیرفته - کاملاً خاموش و دورافتاده می‌باشد که این امر با توجه به اهمیت بالای قلمروی عمومی اندکی نگران‌کننده به نظر می‌رسد. در باب روشن ساختن اهمیت قلمروی عمومی اشاره به چند مورد ذیل کافی می‌باشد:

۱- آثار قلمروی عمومی سرمایه و دارایی‌های فکری مردم یک جامعه را تشکیل می‌دهند. در حقیقت وجود نهاد قلمروی عمومی موجب می‌گردد تا آثاری که بهره‌برداری مالی از آن‌ها پایان یافته و ارزش تجاری دیگری ندارند، وارد قلمروی عمومی شده و به این طریق مورد استفاده‌ی آزاد میلیون‌ها نفر قرار گیرند. سرمایه‌هایی که در استحکام بنیان یک جامعه نقشی اساسی را ایفا می‌نمایند و میراث گران‌بهایی برای نسل‌های آینده به وجود می‌آورند.

۲- دومین اهمیت قلمروی عمومی در امکان حفاظت فیزیکی از اثر نمود پیدا می‌کند. بسیاری از آثار به دلیل نوعی مواد شیمیایی که در ساختار فیزیکی آن‌ها وجود دارد، با مرور زمان از میان می‌روند. همچنین نابودی آثار گاه به دلیل از میان رفتن بافت آن‌ها در مدت زمان طولانی است که به لحاظ چرخه‌ی

1- Oddi, Samuel, The Tragicomedy of the Public Domain In Intellectual Property Law, 25 Hastings Communications And Entertainment Law Journal, 2002. It is available on: http://works.bepress.com/Samuel_odd/3/, visited 2013/12/11.

طبیعت امری کاملاً معمول می‌باشد. چنانچه اثر به موجب قانون حمایت شود، تنها دارندگان حق انحصاری می‌توانند آن را از گزند آسیب‌های فیزیکی حفظ نمایند. حال اگر این انحصار را دائمی بدانیم، با فوت صاحب اثر و احتمالاً اشخاصی که به لحاظ علاقه با وی نزدیکی بیشتری داشته‌اند، کم‌کم گرد فراموشی بر چهره‌ی اثر می‌نشیند و آن را به ورطه‌ی نابودی می‌کشاند لیکن وقتی اثر به قلمروی عمومی تعلق می‌گیرد به جزئی از میراث فکری و فرهنگی بشر تبدیل می‌گردد که دست‌کم دوستداران و مریدان، مانع از زوال آن می‌شوند. امروزه نسخه‌های دیجیتالی بسیاری از آثار قدیمی تهیه شده و حتی در مواردی عکس‌ها و فیلم‌هایی از آن‌ها گرفته می‌شود تا در صورت لزوم به عنوان منبع اصلی مورد بهره‌برداری قرار گیرند. پرواضح است که این مرمت و احیا تنها با ورود اثر به قلمروی عمومی ممکن می‌گردد و جای تأسف است که تا کنون بسیاری از آثار ارزشمند به دلیل تعلق دیر هنگام آن‌ها به قلمروی عمومی بی‌آن‌که بازسازی شوند از میان رفته‌اند.^۱

۳- آثار قلمروی عمومی الهی علم و هنر خلاق به شمار می‌آیند، بدین معنا که تمام هنرمندان اعم از نویسندگان، نوآزمندان، فیلم‌ساز یا نقاش، هم‌چنین محققان، تذکره‌نویسان، پژوهشگران، مورخان و... با استفاده از آثار قلمروی عمومی قادر خواهند بود آثاری جدید خلق نمایند و آن‌ها را در اختیار جامعه قرار دهند. شعر جدیدی که اشعار پیشین، الهام‌بخش آن می‌باشد، رمانی نوین برگرفته از رمان‌های قدیمی، فیلم و موسیقی متأثر از کارهای گذشتگان یا تجلی موسیقی بر اشعار قلمروی عمومی، تنها نمونه‌هایی از آثاری هستند که مبدأ خلاقیت آن‌ها قلمروی عمومی می‌باشد. وجود قلمروی عمومی گسترده موجب غنی شدن آثار پیشین می‌شود و اجرای بسیاری از پروژه‌های علمی و هنری را ممکن می‌سازد زیرا در صورت نبود قلمروی عمومی ممکن است باب استفاده از آثار، توسط دارندگان حق انحصاری و یا اغلب توسط وراث آنان مسدود گردد، امری که

1- Fishman, Attorney Stephen, The Public Domain: How To Find & Use Copyright, Free, Writings, Music, Art & More, 2nd Ed, NOLO, 2004, p 22.

رکود ادبی، هنری و علمی را به همراه خواهد داشت. مضاف بر این که ورود اثر به قلمروی عمومی موجب می‌گردد تا متخصصین هر رشته‌ی علمی، هنری یا ادبی با دانش، مهارت و فنی که ممکن است در آن زمان خالق اثر اولیه را احاطه نکرده باشند، آثاری پربارتر خلق نمایند و از این طریق به پویایی یک جامعه‌ی متحرک پاسخ دهند. چه بسا ترکیب ذوق و علم پیشین با فناوری یا خلاقیت نوین به خلق اثری بینجامد که نیازهای بشر کنونی را درک نموده و در برآورده کردن خواست‌های زندگی مدرن موثر باشد، اثری که ممکن است بی‌چنین تلفیقی هرگز متولد نگردد. باید دانست که گاه لذت گذشتگان از آثار کلاسیک، برای نسل‌های بعد ملموس نبوده و همین امر شیوه‌ای جدید برای بیان مفاهیم برجسته‌ی این آثار را ضرورت می‌بخشد. قطع یقین هنرمندان هر زمان با توجه به گرایش‌های مخاطبین خود، به خلق اثر می‌پردازند زیرا انحراف از این اصل جامعه‌شناختی، استقبال عمومی را منتفی می‌سازد که برای اغلب خالقان اثر امری ناخوشایند به شمار می‌آید. آثار علمی نیز در چهارچوب پیشرفت دانش همان دوران ظهور می‌یابند لذا این آثار برای حفظ مخاطبان خود در نسل‌های آینده و کارگر بودن در چالش‌های علمی، باید به مدد هنرمندان و دانشمندان عصر جدید، تکمیل، تصحیح یا به طریقی دیگر ارائه شوند.

در آخر می‌توان گفت که مولفان بیشترین بهره را از آثار قلمروی عمومی می‌برند زیرا یک بیان جدید نمی‌تواند در خلاء ایجاد شود و لذا تمام مولفین به سمت آثار پیشین کشیده می‌شوند.^۱ یک کارشناس حقوق مولف در این زمینه بیان می‌دارد که: "تبدیل و تحول، جوهره‌ی ابتکار و نویسندگی می‌باشد." مولف، خاطرات، تجربیات، الهامات و تأثرات خود را با انعکاسی از عناصر بیان شده در آثار قبل، به اثری جدید تبدیل می‌نماید که بدون قلمروی عمومی این پژواک نمی‌تواند وجود داشته باشد.

1- D.Galbraith, Christine, Remembering the public domain, Denvey university law review, 2006, 2007, p 137.

It is available on: <http://ssrn.com/abstract=1602004>, visited 2013/1/18.

2- Litman

۴- برای حفظ ایجاز کلام آخرین اهمیت قلمروی عمومی را به تأثیر آن بر گردش آزاد علم اختصاص می‌دهیم و کلام را در باب اهمیت قلمروی عمومی به پایان می‌رسانیم.

بند ۸ اعلامیه‌ی علم و استفاده از دانش علمی درباره‌ی امکان دسترسی همگان به یافته‌های علمی مقرر می‌دارد که: "علم باید به دارایی مشترک تبدیل شود تا به همه‌ی ابنای بشر بر مبنای همبستگی آن‌ها سود برساند." در حقیقت تراوش‌های فکری محققان و پژوهشگران تنها به تحولات علمی سرعت می‌بخشد اما قابل انتساب به شخص یا اشخاص خاصی نمی‌باشند. محصولات علمی که از تلاش فکری بشر نتیجه می‌شوند وارد دارایی عموم می‌گردند و همگان در بهره‌مندی از آن‌ها برابر و آزاد هستند لیکن مبتکران چنین آثاری به دلیل ریاضت‌ها و روزهای با ارزشی که صرف رساندن تلاش‌های بی‌وقفه‌ی خود به سر منزل مقصود نموده‌اند مستحق پاداشی خواهند بود که زمام منافع حاصل از دست‌آوردهای خود را برای مدتی محدود به دست آنان می‌سپارد. می‌توان گفت ایجاد انگیزه برای تأمین رفاه عمومی با تکیه بر نبوغ محققان و مخترعان، به عنوان پشتوانه‌ی حقوق انحصاری، چیزی جز فلسفه‌ی اقتصادی نخواهد بود. به همین جهت بیان می‌شود که تولیدات علمی، فکری، هنری و فنی علی‌الاصول باید در قلمروی عمومی قرار گیرند و تدبیر قوانین مالکیت فکری نباید به مانعی برای گردش آزاد علم تبدیل شود بلکه باید تنها کمکی برای کسانی باشد که با تحمل سختی‌های طاقت فرسا به بارور شدن علم بشری و استغنائی گنجینه‌ی دانش اهتمام می‌ورزند.^۱

از مطالب پیش‌تر بیان شده مشخص می‌شود که نه تنها اهداف اقتصادی بلکه حرکت در مسیر پیشرفت علم و توسعه‌ی دانشی که حفظ کرامت انسانی و تأمین رفاه اجتماعی - اقتصادی او را مقصد قرار می‌دهد، یکی از بنیادی‌ترین

۱- انصاری، باقر، ساز و کارهای حقوقی حمایت از تولید علم (حقوق پژوهش)، چاپ اول، انتشارات

مبانی قلمروی عمومی به شمار می‌رود. مبنایی که در یک درهم‌تنیدگی غایتی، جهت‌گیری‌های مختلفی به شرح ذیل می‌یابد:

۱- آزادی بیان و دسترسی آزاد به اطلاعات: این دو مبنای دو جلوه‌ی متفاوت از ضرورتی واحد را تشکیل می‌دهند که در تقابلی دیرینه میان حقوق انحصاری و حقوق جامعه به عنوان مصرف‌کننده، دموارۀ مرکز توجه بوده است. لزوم حمایت از حقوق اساسی انسان موجب می‌شود تا فکر، خلاقیت و نوآوری که اغلب حامل دغدغه‌های بشری می‌باشند آزادانه بیان گردند. باید دانست این حق اساسی در پیشرفت فردی که در مقیاس وسیع، جامعه را تشکیل می‌دهد و نیز سوق دادن آن به سوی پایداری به اصول دموکراتیک نقشی حیاتی ایفا می‌نماید. با این وصف تردیدی نیست که بیان آزاد در یکی از جنبه‌های خود مستلزم به کارگیری آزاد و بی‌نگرانی آثاری می‌باشد که بهره‌برداری پدیدآورنده از آن، دست‌کم به لحاظ مالی مکنفی به مقصود بوده و از این‌رو ورود آن به قلمروی عمومی قابل توجه می‌باشد. هم‌چنین است حق هر انسان در دسترسی آزاد به اطلاعات که قطعا در بحث ما به شکل آثار از پیش موجود نمود پیدا می‌کند. در صورت پذیرش دائم حق انحصاری طبیعی است که دسترسی به این آثار، برای استفاده از آن‌ها به هر طریقی که تمایل وجود دارد یا به دشواری ممکن می‌گردد و یا اساسا میسر نمی‌شود و مشخص است که تمهیدات مشابه گرچه به دنبال یافتن همین راه میانه پا به عرصه‌ی وجود گذاشته‌اند لیکن به نظر نمی‌رسد که چنین ظرفیتی را برای حمایت در این سطح گسترده از حقوق اساسی بشر داشته باشند.^۱

۲- تسهیل رقابت: نتیجه‌ی کاملاً منطقی از وجود قلمرویی که استفاده از آثار آن برای همگان آزاد و اصولاً رایگان است، خروج بازار از انحصار می‌باشد.

۱- برای مطالعه‌ی بیشتر رک

Tushnet, Rebecca. Domain and Forum: Public Space, Public Freedom, Georgetown Law Faculty Publications, 2010, pp 597 – 609. It is available on: <http://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1265&context=facpub> . visited 2013/12/23.

زمانی که اثر تحت حمایت است تعیین میزان عرضه و قیمت بازار در اختیار مصرف‌کننده نمی‌باشد بلکه پدیدآورنده‌ی اثر است که یک‌تاز چنین بازاری می‌شود و بنا بر منافع خود آن را در حالتی از تغییر قرار می‌دهد. این امر تا حدی که منافع شخص را تأمین نماید، البته نه به صورت مطلق، ضروری است لیکن انحصار دائمی نتیجه‌ای جز رکود نخواهد داشت لذا برای شکستن این انحصار و ایجاد بازاری رقابتی، هم به لحاظ مالی و هم از جهت تولید آثار جدیدی که ممکن است خود نیز در محدوده‌ای مضیق‌تر، بتوانند در چرخه‌ای مداوم بازار انحصاری را مجدداً تصاحب نمایند و دوباره از دست بدهند، قلمروی عمومی بهترین گزینه خواهد بود.

۳- نشر و توسعه‌ی علم و هنر: یکی از مبانی مهم قلمروی عمومی نشر و توسعه‌ی علم و هنر می‌باشد چرا که وجود نظامی آزاد برای بهره‌برداری موجب الهام‌بخشی به ایده‌ها، خلاقیت‌ها و نوآوری‌ها می‌شود که حاصل آن چیزی جز تولید دانش و هنری بر پایه‌ی آثار پیشین و پاسخگوی نیازهای عصر حاضر نمی‌باشد.

با این اوصاف و با توجه به اهمیت و مبانی قلمروی عمومی که قطعاً نمی‌توان بی‌تفاوت از کنار آن‌ها گذشت، تردیدی در ضرورت اختصاص بخشی از تحقیقات به این زمینه باقی نمی‌ماند. هم‌چنین با احتمال عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی و به تبع آن الحاق به کنوانسیون برن و تریپس، ضرورت ایجاد نظامی منسجم و قوی در خصوص مالکیت فکری که زمینه‌ی پیشرفت علمی و فرهنگی را به دنبال خواهد داشت، آشکار می‌گردد اما باید دانست که با بی‌اعتنایی به ساختار و قواعد حاکم بر قلمروی عمومی، چنین نظامی ابتر می‌ماند و هرگز به آنچه مراد و مقصود از بازننگری اساسی در نظام مالکیت فکری می‌باشد، نخواهد رسید. گنجاندن نهادی سازشی میان منافع عده‌ای خاص به نام خالقان اثر و عموم، در قوانین تعدیل و تکمیل شده جز با درایت قانون‌گذاران وقت میسر نمی‌شود و این درایت جز با اشراف بر تمام جوانب این مهم حاصل نمی‌گردد. اثر حاضر در صدد است تا با ایجاد پیشینه‌ای مستند، علمی و دقیق از

مفهوم قلمروی عمومی برای محققان و مقایسه‌ی قلمروی عمومی در کشورهای مختلف، تحلیل وضعیت آن در ایران و مقایسه‌ی قلمروی عمومی با محدودیت‌ها، استثنائات و سایر نهادهای مشابه موجود در نظام حقوقی مالکیت فکری، به پرسش‌های قابل طرح در این زمینه پاسخ بگوید و نیز در تلاش است که این موضوعات کاملاً تبیین، و به درستی تحلیل شوند تا بتوان دستاوردهای تئوری را در چالش‌های عملی و مشکلات اجرایی نیز به کاربرد. امید است که این مختصر بتواند چراغی در این راه بیفزود و دیباجه‌ای باشد برای پژوهش‌های بعدی.